

BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI ILMIY AXBOROTI

Научный вестник Бухарского государственного университета
Scientific reports of Bukhara State University

7/2023

Алиева Н.Х.	Семантические особенности компьютерных фразеологических единиц и их классификация в разнотемных языках	
	Ingliz tilida “ ” semantik maydoni: sotsial	
Панжнев Н.П.	Сравнительный анализ согласных систем русского и узбекского языков с учётом влияния родного языка	
	Ҳалима Худойбердиеванинг лексик поэтик бирликлардан фойдаланиш маҳорати	
ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ		
	Шеърятда бадий такрор ва унинг турлари	
	Махтумқули ижодда Ahmad Yassaviy g'oyalarining badiiy in'ikosi	
	The term “American culture” in the literary works of	
	Joyce Carol Oates’	
	« »	
	’s poetry	
М.		
	O'zbek jamiyatida xizmatkor obrazi rivoji va adabiyotda “uchinchi odam” tushunchasi	
Пардаева Д.Р.	Амир Тимур в русскоязычной литературе: комплексный анализ образа и его исторического контекста	
Ўроқова Н.Ё.	Замонавий шеърятда от образи талқини	
	o'rnı	
	Avaz O'tarning “Yo'q bo'ling...” nomli g'azalining	
Бабаев О.А.	Немисзабон мамлакатларда форс адабиёти	
Yo'ldosheva M.B.	Badiiy tarjimada portret tasvirining milliy madaniy ta'sirini ifodalan	

УДК: 821.512.133'25: 811.112.2

НЕМИСЗАБОН МАМЛАКАТЛАРДА ФОРС АДАБИЁТИ

Бабаев Отабек Абдикаримович

*Бухоро давлат университети Хорижий тиллар факултети
Немис филологияси кафедраси ўқитувчиси*

Аннотация Ушбу мақолада форс адабиётининг Фарб адабиётига таъсири, Европа тилларига, айниқса, немис тилига қилинган турли таржималарини қиёслаш, назмий, насрий таржималарни ўрганиш ва таржимонлар хизматларига оидинлик қиритишга қаратилган. Шу билан бирга Шарқ адабиёти таржималар орқали Фарб ҳудудига кириб бориши тарихига назар солинган бўлиб, мазкур мақолада дидактик образ концепти, Шарқ олимлари ижодининг ўзига хослиги, лирикасидаги дидактик талқини билан бирга Фарб тилига қилинган ўғирмалари ҳам таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: *гарб таржимонлари, шарқ адабиёти, Жозеф фон Хаммер Пуришталл, Бартелеми, Тесаурус Лингуарум Ориенталиум, Розен, Анна Марие, Отто Хўшле.*

ПЕРСИДСКАЯ ЛИТЕРАТУРА В СТРАНАХ, ГОВОРЯЩИХ ПО-НЕМЕЦКИ

Аннотация В этой статье основное внимание уделяется влиянию персидской литературы на западную литературу, сравнению различных переводов на европейские языки, особенно немецкий, изучению поэтических и прозаических переводов, а также разъяснению услуг переводчиков. При этом была рассмотрена история проникновения восточной литературы на западную территорию через переводы, а также дидактическая образная концепция, оригинальность работ восточных учёных, дидактическая интерпретация в лирике, а также их переводы на русский и западные языки были проанализированы в этой статье.

Ключевые слова *западные переводчики, восточная литература, Йозеф фон Хаммер Перстолл, Бартелеми, Tesaurus Linguarum Orientalium, Розен, Анна Мари, Отто Хошле.*

PERSIAN LITERATURE IN GERMAN-SPEAKING COUNTRIES

Нö

Кириш Адабий алоқалар умумбашарият маданияти тарихида ўзига хос ўрин ва салоҳиятни эгаллаганлиги ҳеч кимга сир эмас. Бирор бир адабиёт ўз ўзидан ривожланган эмас. Чунки ҳар бир замонда инсонлар бир биридан ўрганиб, бир бирига ўргатиб ҳаёт ривожига ҳисса қўшадилар. Шунингдек, бир адабиётнинг бошқа бир адабиётга таъсири ниҳоятда каттадир. Улар бир бирларини тўлдириб, ривожлантириб ютуқларидан кенг фойдаланганлари айни ҳақиқат. Юнон адабиёти бошқаларга Шарқ адабиёти Фарбга баъзан буни акси ҳам бўлган десак бўлади. Биламизки кейинги асрларда киёсий адабиётшунослик Шарқда ҳам Фарбда ҳам бир йўналиш сифатида ривожланиб борди. Бунинг асосий сабаби ва негизи эса адабий ва илмий асарларнинг турли тилларга таржима бўлгандир.

Асосий қисм. Форс адабиётининг немисзабон мамлакатларда қабул қилиниши адабиёт учун катта аҳамиятга эга. Бу форс шоирларининг дунёқараши шунингдек уларнинг шеърий тартиб қоидаларини билишга тегишли.

Масалан Иоганн Волфганг фон Гёте форс шеърятда ифодаланган скептик мослашувчанликни тан олди ва кадрлади Бундан қарийб икки юз йил аввал асрнинг биринчи ярмида форс адабиёти илк бор немис тилига дастлаб ўрта тил сифатида француз тилига таржима қилинган Жозеф фон Хаммер Пуршталл йилда Истанбулда ўзининг машхур шеърин таржималарини бошлаганида форс тили ҳали таржимонлар учун жуда кийин эди

Бартелеми нинг нуфузли библиографик энциклопедияси (Bibliothèque Orientale) 1697 сарлавҳа билан соф таржималардан ташқари вақти вақти билан икки тилли нашрлар ишлаб чиқарилади Биринчиси Франс Эрдман Е Татаристоннинг Қозон шаҳрида йилда нашр эттирган Низомийнинг “Етти гўзал” асарининг қисман нашри тахминан йилларда иккинчи нашри ҳам кейинги йили Берлинда нашр этилган

Йиллар орасида кўплаб араб ва форс тилларидаги асарлар турк тилига таржима қилинган йилларда Усмон полимати Котиб Чалабий Суриянинг Алеппо шаҳридан ўтаётганда маҳаллий антикварлардан топиб олган қўлёзмаларнинг номларини ёзиб олишни бошлади ва шу тариха ўзининг кенг камровли лойиҳасини бошлади фан ва адабиётдан араб форс ва турк тилларида га яқин асар алифбо тартибда тасвирланиши араб тилида Кашф аз Зунун ан Асами ал Кутуб ва л Фунун $\text{والفنون الكتبي أسامي عن الظنون كشف}$ Бу библиографик лексика Бартелеми

энциклопедияси учун асос бўлди у йилларда Шульц томонидан немис тилига таржима қилинган Райске ва Шультенс

ва қўшимчалар киритилган йиллар ораллиғида Халле шаҳрида “Шарқ кутубхонаси” “Orientalische Bibliothek” ёки “Универсал луғат” номи билан нашр этилган бўлиб унда Шарқни билиш учун зарур бўлган барча нарсалар мавжуддир

XVII аср ўрталарида Лайден университети форсча қўлёзмалар коллекциясини ташкил қила бошлади. У ердан Якуб Голий, Голландиялик шарқшунос (1629 йилларда қўлёзмаларни ўрганиш ва сотиб олиш учун Шарққа жўнаб кетади. Шарқ қўлёзмалари кейинчалик Париждаги Роял кутубхонаси () ва Оксфорддаги Бодлеян (кутубхонаси учун ҳам сотиб олинади. Германияда шунга ўхшаш марказ ўша даврд йўқ эди, аммо Мюнхен, Берлин, Гамбург ва Дрездендаги олимларнинг шахсий кутубхоналарида бир нечта қўлёзмалар мавжуд эди. 17аср охиридан бошлаб Европада шарқшунослик таназзулга юз тутди. Иоханн Якоб Райске (Johann Jakob Reiske) 1738 йилда Лайпсигдан Лайденга тил кўникмаларини ошириш, форс ва араб тилларини чуқур эгаллаш учун жўнаб кетади.

Тарихда араб ҳарфлари учун биринчи ёғоч ҳарфлар 1554 йилда Венада кесилган, чунки одамлар шарқ тилларидан амалий фойдаланишга қизиқиш билдирган. Венадан ташқари, Амстердамда Саъдийнинг “Гулистон” асарини чоп этиш учун айнан шу турдан фойдаланилган ва бу 1882 йилгача сақланиб қолган, кейин улар Голландияда бошқа асарни чоп этиш учун қайта ишлатилган.

Тесаурус Лингуарум Ориенталиум (Thesaurus Linguarum Orientalium) луғатини 1653 йилда император Леополд биринчининг таржимони бўлган Франц фон Месгниен Менински (Franz von –1698) Полша элчихонаси билан Константинополга бориб, турк, араб, форс сўзларини олиб келади ва 1680 1687 йилларда Вена шаҳрида немис тилига (шунингдек, лотин, италян, француз ва поляк тилларида) тўрт жилда таржималарини чоп эттиради.

Илк барокко даврида Марин Опиц (Martin Opitz), бошқалар қатори, ўзининг "Von der Deutschen Poeterey" (1624) китобида лотин ва юнон тилларида шеърятни пухта билишни немис тилида шеър ёза олишнинг зарурий шартини деб ҳисоблаган. Опиц "Немис тилига асос яратиш учун" таржиманинг муҳимлигини тан олиб, форс адабиётининг таржимаси ва қабул қилиниши билан, кейинги тадқиқотларда унинг лингвистик фаол замондошлари учун урфга айлана борди.

Европада маълум бўлган форс тилидаги биринчи адабий асар Саъдийнинг 1258 йилдаги “Гулистан” хикоя ва шеърлар тўпламидир. У биринчи марта 1634 йилда франтсуз тилида ва шу асосда 1636 йилда немис тилида нашр этилган. 1654 йилдаёқ тўғридан тўғри форс тилидан таржима қилинган варианты пайдо бўлган. Бу шоир Саъдийнинг 400 йил аввалги кўплаб қулгили хикоялари, зукко нутқлари ва фойдали қондаларини эълон қилган ва жуда мажозий тилда ёзилган бетакрор асар эди.

Форс адабиётининг Европа билан матн алоқасининг илк асари “Гулистон” асарини француз шарқшуноси Андре Дю Рье (1580–1660) француз тилига “Атиргуллар империяси” деб таржима

қилинганлигидир. Ушбу таджикот Европада ислом даври форс адабиётидан илк таржималардан биридир. Шарқ адабий матнлари ҳар доим ҳам манба тилидан немис тилига бевосита таржима қилинмаган, масалан Фридрих Охсенбах (1606-1658) Раернинг юқорида тилга олинган асарини «Кё» яъни «Шохона атиргул боғи» деб ўттирган.

Икки асрдан кейин 1644 йил Голландия шарқшунослигининг марказига айланган протестант Л. йден университетидан Левинус Уорнер, шарқ тилларини ўрганган немис шарқшуноси Левинус Варнер () йилда Саъдийнинг "Гулистон" асарининг баъзи қисмлари Провербиорумда нашр этилган.

Саъдийнинг лирик асари "Бўстон" 1644 йилда Левинус Уорнер (1619–1665) томонидан лотин тилидаги нашри қисман ва тўлиқ нашр сифатидаги таржимаси 1651 йилда Жорж Гентиус томонидан нашр этилган.

Йилда Даниел Хаварт томонидан Голландиялик насрий таржима қилинган. Голландиялик насрий версия асосида яратилган немис тилидаги биринчи версиянинг номи "Форс боғи дарахти: кўплаб ҳикоялар, ғалати ҳодисалар, ибратли тарихлар ва ғалати гаплардан иборат нафис нақшлар" дан иборат бўлган.

асрга келиб, форс тожик асарларининг таржима тарихини Турандот асари ёрдамида намунали тарзда тасвирлаш мумкин. Низомийнинг ҳикояси рус маликасининг сешанба кунини марснинг кизил гумбазида айтганлари, унинг "Хафт пайкар" ("Етти гўзал", 1197) шеърида тўртинчи оқшом 1960 йилда Рудолф Гелпке томонидан тасдиқланган энг қадимги форс версияси деб ҳисобланган. Бироқ Низомий форсча Турандот номини тилга олмайди ва ҳикоя русча мослаштирилган.

1712 йилларда француз шарқшуноси Франсуа Петис де ла Круа () Мари Аделаиде де Савои () номидан Антуан Галлендининг () (1704) "Минг бир кеча" асарининг французча мослашуви натижасида беш жилдан иборат "Минг бир кун" ҳикоялар тўпламини нашр этди ва бу "Форс эртаклари" деб эълон қилинган. "Минг бир кун"нинг умумий аранжировкаси "Минг бир кеча"дан фарқли ўлароқ, истаксиз малика характериға эътибор қаратади, унинг ҳамшираси эркакларға маъқулроқ бўлиши учун эркаклар ҳақида ёқимли ҳикоялар айтиб беради. "Турандот" ҳикояси де ла Круа томонидан "Шаҳзода Халаф ва Хитой маликаси ҳикояси" деб номланган. Карло Гоззи о'зининг "Турандот" (1762) трагикомедиясининг ҳикоявий асосини шу ердан чизган, унинг насрий версияси Фридрих Шиллерға берилган эди. 1801 йилда ўзининг худди шу номдаги пьесаси устида ишлашға киришади. Гоззи "Турандот"ни инжиқ ва ўжар деб таърифлаган бўлса да, Шиллер шаҳзодани уни ўзига жалб қилишдан қайтаришға уринишади, бу эса олижаноб мақсадларни кўрсатади. Теодор Корнер Шиллер ижодига опера жанри нуктаи назаридан изоҳ берди. Дарҳақиқат, Турандот операси Ла Прин еса Чине (1729) Гозсининг Жан Клод Гиллиер ва Ален Рене Лесаж пьесасидан ўттиз йил олдин премьераси бўлган. 1809 йилда Карл Мария фон Вебер Шиллер спектакли учун тасодифий мусиқа ёзади ва Турандот асари кейинчалик опера сахнасида янада кўпроқ кўйилади, машҳур итальян композитери Жакомо Пуччини) "Турандот" сахнасиға 1926 йилда янада ўзгача кўриниш бера олди.

Тахминан асрнинг ўрталарида маърифатға насроний динининг таъсири анча пасайиш сезилди, Француз энциклопедиясининг (1751–1780) таъсири немис тилида сўзлашувчи мамлакатларда диний бағрикенгликка эътибор кучайди, эстетикаға кизиқиш кучайди ва ўсди. Масалан, Саъдийға бўлган кизиқиш, унинг ижодига бўлган муҳаббатда кўриш мумкин. Айни шу даврда Мария Терезанинги жанубий шарқдаги сайл ҳаракатлари ўсиб борди, шундан сўнг 1754 йилда Вена шаҳрида Шарқ тиллари бўйича император қироллик академияси ташкил этилди.

XX асрнинг ўрталаридан бошлаб форс адабиёти намуналари немис тилида сўзлашувчи мамлакатларда яшовчи ва нашр этувчи она тилиси форс тожик бўлган муаллифлар томонидан ҳам бевосита қабул қилинган. Мазкур асрнинг иккинчи ярмидаги адабиётшунослиқда, Навид Кермонийнинг фикрича, "Ўз тарихини кураётган Европа" форс ва араб адабиёти мисолида истисно механизмини кўрсатиш мумкин. Каноник Ауербах (Мимесис, 1946) ва Эрнст Роберт Куртиус (Европа адабиёти ва лотин ўрта асрлари, 1948) бўлган Эричнинг иккита таджикоти, эксклюзив Ғарб адабиёти тарихи мавжудлиги ҳақидаги парадигма бугунги кунда ҳамон таъсир кўрсатмоқда. Кермонийнинг таъкидлашича, Европада ташқари таъсирлар деярли мавжуд бўлмаган.

Ҳаммер Пургсталлнинг Ҳофизнинг немис тилига таржимаси 200 йил ичида биринчи марта 2007 йилда нашр этилган. "Биз қарийб икки юз йиллик таржимани ўқиётганимиз ўз ўзидан камдан кам учрайдиган ҳолат", деб Стефан Вайднер фикр билдирган.

Немис тилида сўзлашадиган мамлакатларда форс адабиётини асл нусхада ўқий оладиган муаллифлар ҳам тобора кўпроқ қабул қилмоқдалар.

Ғарб тадқиқотчилари Шарқда вужудга келган машҳур асарларни ўз она тилларига таржима қилиб, халқини қуёш чиқар урф одати, адабиёти, буюк асарларда ифодасини топган тимсоллар орқали таништирмоқда. Хусусан Жалолiddин Румийнинг асарлари ва “Маснавий маънавий” манзумаси билан олмонларни яқиндан ошно қилиш учун Розен, Анна Марие, Хўшле ва бошқаларнинг хизматлари бениҳоя катта бўлган. Шу жумладан, “Маснавий маънавий” ва унинг боб ва ҳикоятларидан парчаларнинг назмий ва насрий таржималари ҳам асарни немис китобхонига таништиришда муҳим аҳамият касб этмоқда. Немис швецариялик таржимон жаҳон адабиётининг дурдона асари Мавлоно Жалолiddин Румийнинг “Маснавий” асарининг немис тилига биринчи тўлиқ таржимасини кўп йиллик муфассал ишлардан сўнг шеър шаклида яратиб, 1 3 қисмини (дафтар) 2020 йилда, 4 6 дафтарлари 2021 йил “Chalice” нашриётида чоп этилди ва немис китобхонларига тақдим этилди.

Хулоса Ғарб мутаржимлари, тадқиқотчилари XVII асрдан бери Шарқда вужудга келган машҳур асарларни ўз она тилларига таржима қилиб, халқини қуёш чиқар урф одати, адабиёти, буюк асарларда ифодасини топган тимсоллар орқали таништирмоқда. Хусусан, Жалолiddин Румийнинг асарлари ва “Маснавий маънавий” манзумаси билан олмонларни яқиндан ошно қилиш учун Розен, Анна Марие Хўшле ва бошқаларнинг хизматлари каттадир. “Маснавий маънавий” ва унинг боб ва ҳикоятларидан парчаларнинг назмий ва насрий таржималари ҳам асарни немис китобхонига таништиришда муҳим аҳамият касб этмоқда. Таржима мураккаб жараён бўлиб, асл нусханинг мазмунини аниқ ва тўғри бера олиш учун фақатгина сўзларнинг мосини топиш кифоя қилмай, уларга алоқадор грамматик шакл ва бирликларни ҳам тўғри ифодалаш зарурдир. Шу жиҳатдан, таркибида кўплаб исломий тасаввуфий тушунчаларни ифодаладиган сўзлар, оят ва ҳадислардан парчалар ҳам мавжуд бўлган Шарқ адабиёти намуналарини немис тилига маҳорат билан тушунарли ва оҳангдор тарзда ўгириш таржимондан бу борада етарли диний билим, дунёқараш, бадиий эстетик тажрибани талаб қилади. Таржимасида бундай сўзлар икки йўл билан ўқувчига етказилганлиги тадқиқотимиз давомида аниқладик. Бунда биринчидан, диний тасаввуфий истилоҳларнинг айнан ўзи сақланган; иккинчидан, мазкур сўзларнинг немис тилидаги муқобили ёки маънодоши ишлатилганига гувоҳ бўлдик.

französischen Raum des 19. Jahrhunderts. Königshausen & Neumann, Würzburg 2014, ISBN 978

– Т – С

научных публикаций

извлечено

–
Центр
от

Halimovna K. D. (2023). Variability and Invariability in Uzbek Translations of Brothers Grimm's Fairy Tales. International journal of language learning and applied linguistics, 2(3), 83–

Жалолiddин Румийнинг «Маснавийи маънавий» асарининг жаҳон адабиётини ўрганиши. Центр научных публикаций (), 29(29). извлечено от

– Т. 12. – №. 12.

Центр научных публикаций (–

– Т. 30. – №.

Центр научных публикаций (–

– – T.

– №. 4. – С. 137

Persisches Lesebuch. Fārsī, Darī, Tojīkī. Originaltexte aus zehn Jahrhunderten mit Kommentar

Bozorova, R. (2023). Tarjima san'ati va uning miqmolari. Центр научных публикаций
, 29(29). извлечено от

. (2023). Толкования о близости радуги во французской и узбекской
литературе. Центр научных публикаций (), 29(29). извлечено от

. (2021). Трудности (проблемы) обучения немецкому языку "решения,
стратегии, технологии успеха". Центр научных публикаций (3). извлечено от

Abdulqayrov, D. (2022). Nemis tili so'z boyligining oshishida sharq tillarining o'rni. Центр
научных публикаций извлечено от